

WAAR BEN JE

Een vormende reis door ontwikkelingslanden

Colofon

ISBN: 978 94 6365 667 2
1e druk 2024
© 2024, Johan P. Buwalda

Uitgeverij Elikser
Ossekop 4
8911 LE Leeuwarden
www.elikser.nl
Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra
Foto cover: auteur
Foto's binnenwerk: auteur
Foto achterflap: Lis Aalders
Tekst achterflap: Lis Aalders

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

WAAR BEN JE

Een vormende reis door ontwikkelingslanden

Johan P. Buwalda



Dit boek draag ik op aan mijn kinderen
Douwe, Marleen, Mike, Jantineke en Agnes.
In een belangrijke fase van hun leven hebben
ze mij vaak moeten missen,
net als ik hen.
Maar ze zijn onnavolgbaar begeleid door Wijnie,
net als ik.

Johan P. Buwalda

Inhoud

Voorwoord	9
Inleiding	11
1. Uit mijn comfort zone 1977	13
2. Belangstelling voor habitat gewekt 1973	17
3. Hoe bouwen ze hier 1977, 1978	31
4. Einde betekent ook een nieuw begin 1977	44
5. Housing for the poor 1979	48
6. Samenwerking herstellen 1980	56
7. Terug in de collegebanken 1980-1981	64
8. Twee opdrachten 1983	71
9. Internationaal beleid habitat 1983	75
10. Nationaal beleid habitat 1985	89
11. Onderzoek stadsplanning 1985	91
12. Nu voor de collegebanken 1985	95
13. Introductie bij UNDP 1986	102
14. Nieuwe toepassing remote sensing 1988	105
15. Disaster mitigation 1994 en huisvesting boeren 1986	113
16. Op zoek naar een kerk 1987	118
17. Overstromingen en aardverschuivingen 1989	122
18. Habitat bottom-up 1990	126
19. Stadplanners opleiden 1991	131
20. Ziende blind 1991	133
21. Bestemmingsplannen 1992	138
22. Stadsplanning en training 1991-1992	144
23. Lesje geleerd 1993	151
24. Bestemmingsplan Lahij 1993-1994	153

25. Op mijn strepen staan 1994	177
26. Interim management 1995	184
27. Herhuisvesting vluchtelingen 1996	191
28. Opvang vluchtelingen 1999	197
29. Herstel infrastructuur 1999-2000	206
30. Werk voor vluchtelingen 1999	211
31. Wapens in ruil voor ontwikkeling 2001	218
32. Onderzoek geldstromen 2002	234
33. Evaluatie wapens in ruil voor ontwikkeling 2002	241
34. Teleurstellende afsluiting	252
Thuiskomen	253
Nawoord	256
Verantwoording	257

Voorwoord

Steeds vaker hoor je dat mensen worden opgeroepen uit hun comfortzone te stappen. Dit is een situatie waarin mensen zich comfortabel en veilig voelen. Ze voldoen aan de verwachtingen die anderen van hen hebben. Ze volgen een vast patroon in hun werk en in hun leven. Maar eigenlijk worden ze geleefd, vaak zonder dat ze het zich bewust zijn.

Zo'n oproep hoeft niet eens van anderen te komen. Het kan ook een moment zijn waarop iemand zich ineens realiseert dat anderen zijn of haar leven bepalen, dat onbenoemde angst hen diep van binnen weerhoudt om een eigen koers te kiezen, nog afgezien van de vraag of ze weten wat die koers zou moeten zijn.

Soms komt het voor dat je gedwongen wordt uit je comfortzone te stappen. Je hebt geen keus, je moet, je wordt alleen gelaten. Veronderstelde zekerheden vallen ineens weg. En er is angst voor het onbekende. Het kan zelfs een begin zijn van een rouwproces dat tijd van aanvaarden nodig heeft. Zelfonderzoek is nodig om vast te stellen waar die angst vandaan komt. Was het eigenlijk wel een comfortzone voor je? Voelde je je er echt op je plek? Na verloop van tijd komen verlangens boven, er komt spanning in je leven, je voelt dat er uitdagingen liggen te wachten, je wilt dromen waarmaken over dat wat je boeit. En plotseling is daar een kantelpunt. Een nieuw leven begint. Je voelt dat je een ander mens aan het worden bent.

Mijn bestemming als mens is te danken aan dat proces. Daar gaat dit boek over. Het zijn verhalen over werkzaamheden waar ik niet voor ben opgeleid. Over mijn werk in landen en culturen die anders zijn dan de onze maar waar de mensen

mensen zijn zoals ik, met hun verlangens en hun dromen, hun zoeken naar leefruimte en bestaanszekerheid voor zichzelf en hun kinderen. Ik ben een bevoorrecht mens dat ik daaraan een bijdrage heb mogen leveren.

Inleiding

Als architect bij een groot ingenieursbureau ben ik betrokken bij het ontwerpen van gebouwen voor sport en recreatie, de belangrijkste sector waar het bureau zich mee bezighoudt. Daarnaast word ik ingezet om andere gebieden te verkennen om zo het aandachtsveld voor het hele architectenteam te verbreden, zoals woningbouw, kunststof woningen, civieltechnische projecten en projecten in het buitenland; een afwisselende baan in een comfortabel bestaan. Maar in een proces van reorganisatie word ik van de ene op de andere dag op staande voet ontslagen en sta ik voor keuzes waar ik mij nooit op heb voorbereid. Het beschermde leven met allerlei voorzieningen is in een minuut voorbij. Een bureau met goede collega's en een uitgebreide binnen- en buitendienst is ineens op afstand gekomen. De heftige wijze waarop dit gebeurt, bepaalt in belangrijke mate mijn keuze voor de toekomst. Op dat moment ben ik veertig jaar, getrouwd en vader van vijf kinderen in de leeftijd van zeven tot veertien jaar. De stabiele factor in dit onzekere proces is mijn gezin, gepersonificeerd in Wijnie, mijn vrouw.

1. Uit mijn comfortzone

1977

“Johan, kun je even naar de vijfde verdieping komen? De Lange wil je spreken.”

Het is maandagmorgen. Dat weekend ben ik van een klus van twee maanden uit Jemen teruggekomen. Voor mijn vertrek waren er geruchten over een ophanden zijnde reorganisatie. Daarom had ik onze personeelschef op mijn stoel gewezen met het verzoek: “Let op mijn stoel alsjeblieft. Als ik terugkom, wil ik dat alle vier poten er nog onder staan.”

Hij had toen wat geglimlacht. Nu ik direct na mijn terugkeer naar de directeur word gevraagd, voel ik toch onzekerheid opkomen. Van de acht architecten zijn al vier collega's met de nodige consternatie vertrokken. Zou ik de vijfde zijn? Onze opdrachtenportefeuille is eenzijdig en wordt minder. Daarom ben ik als speerpunt op het buitenland ingezet en heb onlangs een aanvullende talenstudie mogen doen. Wat krijg ik te horen? Of moet ik gewoon verslag uitbrengen over mijn werkzaamheden in Jemen? Maar heeft dat zo'n haast? Langzaam loop ik de trappen op.

Ik word ontvangen door ir. Wijnands, directeur van het concern, ir. De Lange, directeur van het ingenieursbureau, en mr. Brugman, de personeelschef¹). De onlangs benoemde chef van de afdeling Bouw ontbreekt. De Lange houdt een kort verhaal over de reorganisatie en het inkrimpen van de afdeling Bouw. Dan komt de mededeling dat daar voor mij geen plaats meer is. “Maar op de afdeling Stedenbouw is een

1 Deze namen zijn gefingeerd.

vacature voor een architect. We willen je voorstellen daar naar te solliciteren.”

Op het woord solliciteren reageer ik als door een wesp gestoken: “Solliciteren? Bij een afdeling waar ik regelmatig overleg mee heb? We doen verschillende projecten samen! Waarom solliciteren? Ze kennen mij daar.”

Ik realiseer mij onmiddellijk dat solliciteren mij in een zwakke positie zal brengen. Men kan mij afwijzen. En dan...? “Nee heren, dat ga ik niet doen.”

De reactie van De Lange is onverwacht maar snel en duidelijk. “Dan weiger je dus werk. Dan ben je met onmiddellijke ingang ontslagen.”

Er valt een diepe stilte. Door beide anderen wordt geen poging gedaan mij alsnog over te halen. Zelfs Brugman houdt zijn mond en kijkt wat in zijn papieren.

“Ik ga dat aanvechten”, is mijn antwoord en ik sta op. In de onzekerheid over mijn toekomst uit ik mij naar buiten toe onbewust ineens heel zelfverzekerd en loop de kamer uit. Maar ik ga trillend van de spanning naar beneden. Aan Snel², de nieuwe chef van afdeling Bouw, vertel ik wat mij is overkomen. De rest van de morgen ga ik naar huis en vertel het nieuws aan Wijnie, mijn vrouw. Ze reageert kalm op dit schokkende bericht, is niet zo gauw van haar stuk te brengen. “Laten we daar vanavond maar eens rustig voor gaan zitten”, zegt ze.

In de middag ga ik weer terug om de lopende zaken over te dragen en af te ronden. Daar is intussen door Snel mijn ontslag met de achterblijvers besproken. Er zijn ideeën geopperd om mij zo lang mogelijk binnen te houden. Onbedoeld is dat een versterking van de onderhandelingspositie voor

2 Niet zijn echte naam.

mijn advocaat. Ik voel mij gewaardeerd en dat kalmeert mij even. In ieder geval mag ik mijn lopende projecten afmaken. Als vergoeding zal ik hetzelfde bedrag ontvangen dat door het bureau bij de opdrachtgevers in rekening wordt gebracht. Voorlopig kan ik dus nog even door, ook financieel. Maar blijven wil ik niet meer. De manier waarop ik ben ontslagen, heeft mij diep geraakt. Met het advocatenkantoor dat ook een van de eerder ontslagen collega's heeft bijgestaan, maak ik een afspraak. Advocaat Visser³) vraagt mij om voor zijn verweer een dossier aan te leggen.

In de komende dagen en weken overvalt mij een gevoel van diepe verlatenheid. Ik had een interessante baan met aardige collega's. Ik was verantwoordelijk voor alle opdrachten op het gebied van sport en recreatie in West-Nederland en kreeg bijzondere opdrachten zoals het doen van onderzoek naar de 'status' van de woningbouw in Nederland. Ook werd ik ingezet voor projecten in het buitenland: in Indonesië voor een compound bij Jakarta; in Jemen voor een nederzetting in een landbouwontwikkelingsproject. De aandacht van het bureau richtte zich op nieuwe mogelijkheden en ik mocht die verkennen. Maar opeens vallen al mijn zekerheden weg. Een situatie die nooit bij me is opgekomen. De vele wisselende opdrachten namen me volledig in beslag. Wat naïef dat ik nooit bedacht heb dat zoiets kan gebeuren: geen inkomen meer, geen vergoeding autokosten en telefoon, geen ziektekostenverzekering, geen betaalde vakantiedagen en misschien vergeet ik nog wel het een en ander. Ik heb geen idee. Ik ben in de war. Het duizelt me. Wat moet ik als eerste regelen? Een paar weken later hoor ik dat je in geval van ontslag een uitkering kunt krijgen. Ik wist daar niks van.

3 Niet zijn echte naam.

Niemand heeft mij dat verteld. Ik doe mijn beklag bij personeelschef Brugman. Gelukkig zorgt hij voor compensatie en regelt een uitkering voor de komende drie maanden.

Het is crisis in mijn hoofd. Mijn eigendunk is weg. Ik zit veel thuis aan het dossier te werken voor de advocaat. En ik geneer mij voor de bureaus dat ik niet naar kantoor ga, dat ik geen werk heb. Ik bezoek oude opdrachtgevers met wie ik een goede band heb opgebouwd. Maar ik ontdek opnieuw hoe naïef ik ben. De goede relatie is ten gunste van het bureau. Voor een ontslagen architect, hoe gewaardeerd ook, is geen belangstelling meer. Vernederend. Hoe ga ik verder? Solliciteren en als werknemer ergens opnieuw beginnen? Maar nu weet ik hoe afhankelijk mijn bestaan van anderen was. Het vertrouwen om dat dus uit handen te geven is weg. Dit hoop ik nooit meer mee te maken.

Misschien een eigen architectenbureau beginnen? Maar daarvan zijn er al tweeduizend in Nederland. En stel dat dat lukt. Dan zal ik mensen in dienst moeten nemen. Ik moet er niet aan denken dat zij dan misschien hetzelfde kunnen ondergaan wat ik nu meemaak, terwijl ik verantwoordelijk ben voor hun bestaan. Mijn zelfvertrouwen is geknakt.

2. Belangstelling voor habitat gewekt

1973



Even vier jaar terug in de tijd.

Na terugkeer van vakantie ligt er een briefje van collega Kees in mijn postbak. Ik moet over twee weken naar Indonesië vertrekken voor het maken van een woningbouwplan bij Jakarta. Het is een initiatief van een viertal ondernemingen. Ik zal in Jakarta worden afgehaald door de heer Krombach⁴) die mij verder over het project zal informeren. Kees zal mij enkele dagen later vanuit Curaçao nareizen. Overigens ben ik in mijn werk nog maar nauwelijks met woningbouw bezig geweest en mijn verste reis was met de auto naar Italië. Ik beleef spannende dagen.

Het is donker en het heeft er flink geregend als ik na een reis van negentien uur op Kebajoran, het toenmalige vliegveld van Jakarta, eindelijk het vliegtuig verlaat.

Er waren tussenlandingen in Athene, waar vierentwintig uur geleden op de luchthaven een zware schietpartij had plaatsgehad; in Karachi, waar we bij zonsopgang landden en we even het vliegtuig uit mochten, waar slaperige bruine man-

4 Niet zijn echte naam.

nen onder hun jas vandaan kropen om ons met hun wapen in de gaten te houden, waar ik voor de eerste keer de woestijn rook; in Bangkok; in Rangoon, waar je bij het opstijgen neerkeek op die wonderlijke wereld van gouden pagodes; in Kuala Lumpur, waar ik een paar jaar later betrokken was bij het ontwerp van de uitbreiding van deze zelfde luchthaven; en als laatste Singapore, waar ik moest overstappen en ik door medepassagiers gewaarschuwd werd beslist niets op de luchthaven te kopen. Bij het daarvandaan weer opstijgen genoot ik van het uitzicht op de baai waar grote vrachtschepen manoeuvreren tussen visplaatsen, houten huisjes op palen waar met stokken in zee een soort fuik is gevormd.

Jakarta. De klamme hitte en de geur van rottend groen zijn de eerste kennismaking met een verre vreemde wereld. Het heeft geregend. In de rij passagiers loop ik in het donker van de avond naar het stationsgebouw. In de aankomsthal moet ik wachten tot de bagage op lorries wordt binnen gereden. De deur naar de uitgang staat op een kier en in het halve lamplicht zie ik de koppies van tientallen bruine jongetjes om de hoek kijken, zo nu en dan terug gesnauwd door een soldaat aan deze kant. Dan komt een oudere heer op me af die vraagt of ik Buwalda ben en zich voorstelt als Krombach. Hij is mijn opdrachtgever en gastheer in de komende weken. Vlug loodst hij mij naar de uitgang. Een bediende neemt mijn tas over en sleurt aan mijn koffer. In de auto met chauffeur en bediende praat Krombach op de achterbank naast mij. Ik luister nauwelijks, kijk geboeid naar buiten. Het is avond en druk op straat. De auto beweegt zich langzaam tussen de voetgangers, de fietsters, de becaks, de scooters. Ik zie de huisjes, de winkeltjes, de bruine kindertjes. Als ik me realiseer dat hij een antwoord verwacht, verontschuldig ik me en vertel dat het mijn eerste

reis naar de tropen is. Hij begrijpt het. We stoppen voor de ingang van Kartika Plaza, een van de beste hotels in Jakarta op dat moment. De receptie en lounge in donkerbruin hoogglans gelakt djatihout bevallen me. En het ruikt bijzonder. Ik heb een hoekkamer op de eerste verdieping, een koele zaal met donkerrood tapijt. Als ik de deur naar het balkon open doe en naar buiten stap, slaan de warmte, de stank en de herrie van de drukke weg me tegemoet, terwijl naast me de airco staat te brommen en zijn condenswater onder mijn schoenen loost. En toch, het bevalt me wel.

Als ik wat later in bed kruip, zie ik op de muur boven mij een grote witte hagedis, een tokeh. Ik vind het maar niks zo vlak boven mijn hoofd. Hij zit daar doodstil, alleen zijn oogjes zie je bewegen. Ik stap mijn bed weer uit en begin aan het loodzware ledikant te trekken. De kamer is groot genoeg; ik schuif het bed naar het midden.

De volgende morgen haalt de chauffeur van Krombach mij op. Vanaf de achterbank van de airconditioned auto verbaas ik me niet alleen over het drukke verkeer op de grote wegen, maar vooral over de armoede wanneer we de hoofdweg verlaten. Voor het eerst in mijn leven zie ik sloppenwijken. Hutjes van plaatwerk of afvalhout langs onverharde wegen met kuilen en plassen. Overal spelen kinderen, met soms alleen een hemdje aan of in hun blootje. De kanalen die erdoor lopen zijn open riolen; smerig water dat stinkt en waar allerlei afval in drijft. Hier en daar is een plaatsje langs het water met muurtjes afgescheiden. Daar wordt de was gedaan, begrijp ik, maar ik zie ook een man die er een bad in neemt. Ik zuig de beelden op maar ben geschokt dat mensen op die manier moeten leven. Het is een wereld waar ik geen

weet van heb, die mij ook wat beangstigt omdat ik er niet van weten wil. Nog niet.

Op zijn handelskantoor word ik door mijnheer Krombach allerhartelijkst ontvangen en rondgeleid. Overal zitten meisjes driftig brieven en offertes te typen. Hij vertelt lachend dat hij alles verkoopt, van naalden tot locomotieven. Als ik in de directiekamer op een leren bank wegzak met koffie en heel veel koekjes, komt een meisje in een prachtige sarong binnen. Voor mij blijft ze staan, ze maakt een reverence en biedt mij in gebogen houding op haar twee handen opgevouwen batik doeken aan. Het is een welkomstcadeau maar ik krijg het onprettige gevoel dat aan een westerling geofferd wordt, voel me er uiterst verlegen mee en heb de neiging van die bank op te staan. Maar ze is even geluidloos als toen ze binnenkwam alweer verdwenen. Krombach knikt mij vriendelijk toe als ik hem wat beduusd bedank.

Voor het eerst krijg ik wat details van de plannen van het consortium te horen. Men wil een woonwijk bouwen voor gefortuneerde zakenmensen die gedurende de week in Singapore werken. De wijk zal circa tachtig woningen tellen. Een belangrijke eis is dat er ten minste honderd meter straatlengte voor het huis moet zijn voor het parkeren van de auto's van de gasten bij feesten. Het terrein is noordoostelijk van Jakarta op een afstand van circa vijftien kilometer. Zodra Kees vanuit Curaçao is gearriveerd, zullen we het terrein bekijken. Hij overhandigt mij een kaart van Jakarta met omgeving. Ik vraag om luchtfoto's van het gebied. Daarvoor moeten we bij Defensie zijn. Zijn vrouw golft met een hoge officier. Hij zal haar vragen dit via hem te regelen. Daarnaast heb ik huizenprijzen nodig, bouwvoorschriften, aanbestedingsprocedures en de prijsontwikkelingen van de laatste